

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIUS

PAŽYMA DĖL X SKUNDO PRIEŠ ALYTAUS PATAISOS NAMUS

2018-12-10 Nr. 4D-2018/1-1166
Vilnius

SKUNDO ESMĖ

1. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius 2018 m. rugsėjo 5 d. gavo X (toliau vadinama ir – Pareiškėjas) skundą dėl Alytaus pataisos namų (toliau vadinama – Alytaus PN) pareigūnų veiksmų (neveikimo) neužtikrinant saugių laikymo sąlygų.

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius 2018 m. spalio 3 d. gavo papildomą Pareiškėjo skundą dėl tų pačių aplinkybių.

2. Pareiškėjas skunduose nurodė:

2.1. 2018-08-15 Viešojo saugumo tarnybos (toliau vadinama – VST) pareigūnai atėjo į jo kambarą, ginkluoti šaunamaisiais ginklais, elektros impulsiniais prietaisais. Nukreipę ginklus į nuteistuosius pareigūnai grasino sumušti juos, jeigu dar bels į duris. Pareiškėjas paklausė, kaip kitaip iškviesti prižiūrėtoją, jeigu neveikia iškvietimo mygtukas, tuomet sulaukė VST pareigūno smūgio į šoną.

2.2. 2018-08-31 apie 18.55 val. į kambarą vėl suėjo VST pareigūnai, atsivedė ir šunį, neleido apsirengti ir vien su apatiniais rūbais išvedė jį kartu su kitais nuteistaisiais į koridorių. Koridoriuje pareigūnai reikalavo kuo plačiau išsižergti, spardė ir daužė per kojas.

2.3. 2018-09-03 apie 12.50 val. į kambarą vėl atėjo VST pareigūnai, liepė visiems sustoti prie sienų ir pradėjo klausinėti nuteistųjų pavardžių. Iš pradžių keletą kartų spyrė kitam nuteistajam į kojas, reikalaudami neįmanomai plačiai išsižergti. Pareiškėjas pradėjo klausinėti, kodėl jie mušą nuteistąjį, tačiau jam buvo liepta nutilti. Pareiškėjas toliau klausė, kodėl naudojamas smurtas, tada vienas iš VST pareigūnų jam smūgiavo į dešinį šoną, vėliau dar du kartus stipriai spyrė į koją ir išėjo iš kameros. Apie 13.15 val. Pareiškėjas turėjo būti išvestas į teismo posėdį, todėl apie 13.05 val. pradėjo daužyti į duris, nes dėl ištinusios kojos norėjo pirmiau būti nuvestas pas gydytoją. Atidaręs duris prižiūrėtojas vėl buvo su VST pareigūnais, pažiūrėję į koją jie nusprendė, kad Pareiškėjui medikų apžiūros nereikia. Atėjęs kitas pareigūnas liepė eiti į teismo posėdį, tačiau dėl kojos skausmo buvo labai sunku eiti, tai pastebėjo ir teisėjas tiesioginės transliacijos metu, todėl posėdį atidėjo ir liepė Pareiškėją nuvesti pas gydytoją. Gydytojas, nors ir nenoriai, bet galiausiai apžiūrėjo ir nustatė [duomenys neskelbiami]. Pareiškėjas kreipėsi su skundu į Alytaus PN administraciją dėl sumušimo ir pareigūnų veiksmų, tačiau skundas išsamiai neišnagrinėtas.

3. Pareiškėjas Seimo kontrolieriaus prašo išnagrinėti jo skundą ir apsaugoti nuo pataisos namuose naudojamo smurto.

TYRIMAS IR IŠVADOS

Tyrimui reikšmingos faktinės aplinkybės

4. Seimo kontrolierius 2018 m. rugsėjo 18 d. raštu Nr. 4D-2018/1-1166/3D-2563 kreipėsi į Alytaus PN direktorių, prašydamas paaiškinti Skunde nurodytas aplinkybes. 2018 m. spalio 17 d. Seimo kontrolierius gavo 2018 m. spalio 10 d. Alytaus PN raštą Nr. 8-8492, kuriame nurodoma:

4.1. „Laikotarpiu nuo 2018-08-13 iki 2018-09-13 nuteistojo X atžvilgiu specialiosios priemonės nebuvo naudotos.“

4.2. „Laikotarpiu nuo 2018-08-13 iki 2018-09-13 kratos kameroje Nr. [...] kartu su Viešojo saugumo tarnybos [pareigūnais] nebuvo daromos“ [Alytaus PN administracija 2018 m. spalio 24 d. raštu Nr. 8-9217 patikslino pateiktą informaciją ir nurodė, kad kameroje Nr. [...] VST pareigūnai kratų neatlikinėjo].

4.3. „Vadovaujantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2018-08-01 raštu Nr. 1S-2655 „Dėl galimos kriminogeninės situacijos pablogėjimo laisvės atėmimo vietų įstaigose“ ir Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos ir Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010-09-16 „Susitarimu dėl bendradarbiavimo“ Nr. 47ST-58/ST-72, viešajai tvarkai užtikrinti bei užkirsti kelią galimiems neteisėtiems nuteistųjų veiksams, Lietuvos Respublikos įkalinimo įstaigose patrulinuoja Vidaus reikalų ministerijos pareigūnai. VST pareigūnai kratų Alytaus pataisos namuose nedarė ir kratose nedalyvavo.“

4.4. „Nuteistasis X į Alytaus pataisos namų administraciją dėl VST pareigūnų veiksmų raštiškai kreipėsi 2018-09-04. 2018-09-11 raštu Nr. 363-1378 nuteistajam buvo atsakyta. Dėl galimai VST pareigūnų naudotų specialiųjų priemonių, 2018-09-03 gavus „Sužaloto asmens medicininės apžiūros pažymą“ Nr. 242/393, Kriminalinės žvalgybos skyriuje buvo atliekamas įvykio aplinkybių patikslinimas ir 2018-09-28 priimtas Nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, Tyrimo medžiagos Nr. M-0-02-00053-18. [...]“

4.5. Alytaus PN administracijos 2018-09-11 atsakyme į Pareiškėjo skundą nurodoma: „Vadovaujantis pranešimais 2018-09-11 Nr. 7.20-185-162 K, 2018-09-03 Nr. 7.20-11523, 2018-09-07 Nr. 380-11564 ir pareigūnų paaiškinimu žodžiu, pareigūnai patrulinuodami kartu su Viešojo saugumo pareigūnais nenurodė, į kurias kameras reikia užėiti. Buvo užėita į tas kameras, kuriose girdėjosi triukšmas. Dėl 2018-09-03, uždaroje zonoje, Jūsų atžvilgiu galimai naudotų specialiųjų priemonių Kriminalinės žvalgybos skyriuje atliekamas tyrimas. Teisingumo ministro nurodymu bendradarbiaujant kartu su Vidaus reikalų ministerija, viešajai tvarkai užtikrinti ir prevenciniais tikslais, Lietuvos Respublikos įkalinimo įstaigose patrulinuoja Vidaus reikalų ministerijos pareigūnai. Su pareigūnais nuolat kalbama dėl jų bendravimo su nuteistaisiais. Pareigūnai mokomi bendrauti su nuteistaisiais mandagiai, nežeminti jų garbės ir orumo. Remiantis pirmiau išdėstytu, Jūsų skundas pripažįstamas nepagrįstu. Informuojame Jus, kad įstatymų nustatyta tvarka vaizdo įrašymo įrengimai vaizdo įrašus išsaugo automatiškai atitinkamą laiką. [...]“

4.6. Seimo kontrolieriui pateikta medicininės apžiūros pažyma (kopija), kur užfiksuota, kad Pareiškėjui 2018-09-03 14 val. nustatytas [duomenys neskelbiami]. Šioje pažymoje užfiksuotos ir Pareiškėjo nurodytos sužalojimo aplinkybės – „duomenys neskelbiami“.

5. Alytaus PN administracija 2018 m. spalio 24 d. raštu Nr. 8-9217 pateikė Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2018-08-01 raštą Nr. 1S-2655, adresuotą VST (kopiją), kuriame nurodyta:

„Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos gavo operatyvinę informaciją, kad artimiausiu metu gali kilti suimtųjų ir nuteistųjų masinio nepaklusnumo ir protesto akcijos.

Siekiant užtikrinti viešąją tvarką bei užkirsti kelią galimiems neteisėtiems nuteistųjų veiksams, prašome apsvarstyti galimybę sustiprinti Jūsų vadovaujamos tarnybos budinčias pajėgas, kurios esant poreikiui galėtų operatyviai atkurti laisvės atėmimo vietų įstaigų

kriminogeninę situaciją.“

6. Alytaus PN administracija 2018 m. spalio 24 d. raštu Nr. 8-9217 taip pat pateikė Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos ir Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010-09-16 „Susitarimą dėl bendradarbiavimo“ Nr. 47ST-58/ST-72 (kopiją), kuriame numatyta:

„5.1. Viešojo saugumo tarnyba, teisės aktų nustatyta tvarka:

5.1.1. Kalėjimų departamento prašymu sustiprina laisvės atėmimo vietų pajėgas ir padeda atlikti pavestas funkcijas vykdant bendras tikslines ir prevencinio pobūdžio priemones (operacija);

5.1.2. ypatingos situacijos atvejais užkerta kelią veiksams, keliantiems pavojų žmonių sveikatai ar gyvybei, turtui;

5.1.3. bendradarbiauja su Kalėjimų departamentu ir laisvės atėmimo vietų administracija.“

7. Seimo kontrolieriui buvo pateiktas vaizdo įrašas, kuriame užfiksuota, kaip Alytaus PN 2018-08-31 apie 19.05 val. į kamerą Nr. [...] ateina VST ginkluoti pareigūnai kartu su tarnybiniu šunimi, pareigūnai kartu su Alytaus PN prižiūrėtojais sueina į kameros vidų. Pateiktame vaizdo įrašė matomos tik koridoriaus patalpos; ką pareigūnai darė būdami pačioje kameroje, neužfiksuota, tačiau kameros viduje jie išbuvo apie 5 minutes. Vėliau užėjo į kitą šalia esančią kamerą; kameros viduje praleistas laikas panašus, apie 5 min., vaizdo įrašė užfiksuota, kaip iš kameros buvo išvestas bent vienas nuteistasis, vilkintis tik apatinius rūbus, jis buvo pastatytas koridoriuje prie sienos, vėliau nuvestas atgal į kamerą.

Iš Seimo kontrolieriui pateikto vaizdo įrašo (kopijos) galima spręsti, kad VST pareigūnai kartu su Alytaus PN prižiūrėtojais ne kartą lankėsi kamerų tipo patalpose, taip pat ir 2018-09-03. Peržiūrint 2018-09-03 dienos įrašą, užfiksuotą ties antrame aukšte esančiomis kamerų tipo patalpų kamromis, pastebėta, kad 12.54 val. pataisos namų prižiūrėtojas atveda VST pareigūnus į konkrečią kamerą ir sueina į kameros vidų; kameroje išbūna apie 2 min., išėję iš vienos kameros, užėina į šalia esančią kamerą, ten jau užtrunka apie 4 minutes.

Skundo tyrimui reikšmingi teisės aktai

8. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso:

5 straipsnis. Teisėtumo principas – „1. Bausmės vykdymo pagrindas yra tik įsiteisėjęs apkaltinamasis Lietuvos Respublikos teismo nuosprendis. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių ir Lietuvos Respublikos įstatymų numatytais atvejais bausmės vykdymo pagrindu yra užsienio valstybės teismo arba tarptautinės teisminės institucijos įsiteisėjęs apkaltinamasis nuosprendis (sprendimas). 2. Nuteistų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistų asmenų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai. 3. Nuteistojo elgesį gali suvaržyti tik draudimas arba pareiga. Bausmės vykdymo institucija arba pareigūnas gali veikti tik įstatymų nustatytais būdais ir priemonėmis. Įstatymų nustatytus reikalavimus pažeidę pareigūnai atsako pagal Lietuvos Respublikos įstatymus“;

12 straipsnis. Bendrosios nuteistųjų pareigos – „1. Nuteistieji privalo vykdyti įstatymų reikalavimus ir laikytis jiems nustatytų elgesio taisyklių. 2. Nuteistieji privalo vykdyti bausmės vykdymo institucijos, įstaigos arba pareigūno nurodymus ir įsakymus. 3. Specialiąsias nuteistųjų pareigas nustato atskirų rūšių bausmių vykdymo tvarką ir sąlygas reglamentuojantys šio Kodekso skyriai“;

112 straipsnis. Pataisos įstaigų režimas ir pagrindiniai jo reikalavimai – „1. Režimas – tai diferencijuotų laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų ir šią bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisyklių visuma. 2. Pagrindiniai pataisos įstaigų režimo reikalavimai yra šie: būtinas nuteistųjų izoliavimas ir nuolatinė jų priežiūra; reikalavimas nuteistiesiems tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo pareigas; skirtingų laikymo sąlygų sudarymas atsižvelgiant į nuteistojo

padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį bausmės atlikimo metu. 3. [...] Nuteistiesiems daroma krata. Nuteistojo asmens kratą daro tos pačios lyties pareigūnai. [...]“;

113 straipsnis. Pataisos įstaigų režimo užtikrinimo priemonės – „Pataisos įstaigų režimo užtikrinimo priemonės yra šios: pataisos įstaigų apsauga; teisės pažeidimų prevencija ir atskleidimas; įėjimo į pataisos įstaigas ir išėjimo iš jų tvarka; pataisos įstaigų vidaus tvarka; dienotvarkė; pataisos įstaigų administracijos veiksmai nuteistųjų badavimo arba atsisakymo dirbti ar vykdyti kitus administracijos įsakymus ir nurodymus atvejais arba nuteistųjų neteisėtų grupinių veiksmų, šiurkščiai pažeidžiančių pataisos įstaigos vidaus tvarką, atvejais“;

114 straipsnis. Pataisos įstaigų apsauga – „1. Pataisos įstaigų ir jose laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų apsaugą vykdo pataisos įstaigų pareigūnai. 2. Jeigu pataisos įstaigoje susidaro ypatinga situacija (nuteistųjų riaušių, grupinio pasipriešinimo pataisos įstaigos administracijai ar neteisėtų grupinių veiksmų, šiurkščiai pažeidžiančių pataisos įstaigos vidaus tvarką, įkaitų grobimo atvejais), tvarkai įstaigoje atkurti ir visuomenės saugumui užtikrinti gali būti pasitelkti Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnai, taip pat Viešojo saugumo tarnybos ir policijos pareigūnai teisingumo ir vidaus reikalų ministrų nustatyta tvarka.“

9. Lietuvos Respublikos viešojo saugumo tarnybos įstatymo:

3 straipsnis. Tarnybos teisinė forma ir veiklos teisiniai pagrindai – „1. Tarnyba – Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministrui atskaitinga nuolatinės specialiosios parengties valstybės įstaiga, kurios paskirtis – atkurti ir (ar) užtikrinti viešąją tvarką ypatingų ir ekstremaliųjų situacijų atvejais, o karo metu ginkluotųjų pajėgų sudėtyje ginti valstybę, taip pat atlikti kitas šio ir kitų įstatymų nustatytas funkcijas“;

6 straipsnis. Tarnybos uždaviniai – „Tarnybos uždaviniai: 1) atkurti ir (ar) užtikrinti viešąją tvarką ypatingų ir ekstremaliųjų situacijų atvejais; 2) pagal savo kompetenciją likviduoti pavojus žmonių gyvybei ar sveikatai, turtui ypatingų ir ekstremaliųjų situacijų atvejais; 3) užtikrinti sulaikytųjų, suimtųjų ir nuteistųjų konvojavimo organizavimą ir vykdymą; 4) užtikrinti svarbių valstybės objektų apsaugą; 5) atlikti asmenų paiešką; 6) sustiprinti Lietuvos policijos, Valstybės sienos apsaugos tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, Vadovybės apsaugos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos pajėgas ir padėti šioms institucijoms įgyvendinant pavestas funkcijas; 7) ginti valstybę karo atveju; 8) atlikti kitus įstatymų Tarnybai pavestus uždavinius“;

7 straipsnis. Tarnybos funkcijos – „Tarnyba, įgyvendindama jai pavestus uždavinius: 1) slopina riaušes, masinius neramumus, grupinius veiksmus, kuriais pažeidžiama viešoji tvarka ar priešinamasi teisėsaugos pareigūnams, riaušes laisvės atėmimo vietose ar grupinius pasipriešinimus laisvės atėmimo vietų administracijai, taip pat kitokius tyčinius veiksmus, šiurkščiai pažeidžiančius laisvės atėmimo vietų vidaus tvarką, išlaisvina įkaitus; 2) ypatingų ir ekstremaliųjų situacijų atvejais užkerta kelią veiksams, keliantiems pavojų žmonių gyvybei ar sveikatai, turtui, gamtai arba šiurkščiai pažeidžiantiems viešąją tvarką ar laisvės atėmimo vietos vidaus tvarką; 3) konvojuoja suimtuosius ir nuteistuosius į laisvės atėmimo vietas, iš vienos laisvės atėmimo vietos į kitą; 4) įstatymų nustatyta tvarka konvojuoja sulaikytuosius, suimtuosius ir nuteistuosius iš laisvės atėmimo vietų į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, Apeliacinį, apygardos teismus, Lietuvos vyriausiąjį administracinį ir apygardos administracinius teismus, o ypatingo konvojaus atvejais (kai konvojuojami nuteistieji, kuriems įsiteisėjęs teismo nuosprendis dėl laisvės atėmimo iki gyvos galvos, taip pat kitais įstatymų nustatytais atvejais) – ir į miestų ir rajonų apylinkės teismus ir atgal į laisvės atėmimo vietas, saugo juos per teismo posėdžius; 5) konvojuoja sulaikytuosius, suimtuosius ir nuteistuosius jų ekstradicijos atvejais, juos deportuojant, perduodant Tarptautiniam baudžiamajam teismui, perduodant pagal Europos arešto orderį, taip pat nuteistuosius perduodant toliau atlikti bausmę; 6) teisės aktų nustatyta tvarka dalyvauja ieškant iš laisvės atėmimo vietų pabėgusių ar konvojavimo metu pabėgusių asmenų ir juos sulaiko; 7) saugo svarbius valstybės

objektus pagal Vyriausybės patvirtintą sąrašą; 8) vidaus reikalų centrinių įstaigų vadovų prašymu padeda atlikti vidaus reikalų statutinėms įstaigoms pavestas funkcijas. Tarnybos pareigūnų pasitelkimo tvarką ir konkrečias užduotis nustato vidaus reikalų ministras; 9) ginkluotųjų pajėgų sudėtyje gina valstybę karo metu; 10) padeda likviduoti ekstremaliąsias situacijas ir jų padarinius; [...].“

10. Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių, patvirtintų Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymu Nr. 194:

„6. Laisvės atėmimo bausmė turi būti vykdoma tokiais sąlygomis, kurios užtikrintų žmogaus saugumą bei atitiktų Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus, reglamentuojančius laisvės atėmimo bausmės vykdymą.

7. Su nuteistaisiais turi būti elgiamasi taip, kad būtų išsaugota jų sveikata ir savigarba ir, kiek leidžia bausmės vykdymo trukmė, formuojamas atsakomybės jausmas bei skatinami tie požiūriai ir įgūdžiai, kurie geriausiai padėtų jiems tapti įstatymus, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais žmonėmis. Nuteistieji mokomi gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis, po bausmės atlikimo jiems sudaromos sąlygos reintegrotis į visuomenę.

[...]

47. Pataisos įstaigos personalas neturi teisės naudoti prieš nuteistuosius jėgą, išskyrus savignos arba nuteistųjų bandymo pabėgti ir aktyvaus ar pasyvaus fizinio pasipriešinimo atveju, ir tikslai vadovaujantis įstatymais. Darbuotojai, kurie buvo priversti panaudoti jėgą, privalo ją naudoti tik tiek, kiek tai būtina, ir nedelsdami pranešti apie jėgos panaudojimą įstaigos vadovybei.

48. Pataisos įstaigos personalas turi būti apmokytas specialios technikos tramdyti agresyvius nuteistuosius.

49. Išskyrus ypatingas aplinkybes, pataisos įstaigos darbuotojai, turintys tiesioginį kontaktą su nuteistaisiais, neturi būti ginkluoti šaunamaisiais ginklais. Personalas, kuris nebuvo specialiai apmokytas naudotis šaunamuoju ginklu, negali jo turėti jokiomis aplinkybėmis.

[...]

73¹. Nuteistieji užrakinami kameroje, gyvenamosiose patalpose, palatose, gyvenamuosiuose aukštuose laikantis šių reikalavimų:

73¹.1. kameroje, gyvenamosiose patalpose, palatose arba gyvenamuosiuose aukštuose nuteistiesiems turi būti sudarytos sąlygos pasinaudoti tualetu, taip pat galimybė prieiti prie geriamojo vandens šaltinio;

73¹.2. kameroje, gyvenamosiose patalpose, palatose arba gyvenamuosiuose aukštuose nuteistiesiems turi būti sudarytos sąlygos iškviešti pataisos pareigūnus.“

11. Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijoje, patvirtintoje Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. rugsėjo 10 d. įsakymu Nr. V-362, numatyta:

„4. Laisvės atėmimo vietų apsauga – visuma organizacinių, inžinerinių ir techninių priemonių bei pareigūnų veiksmų, kuriais siekiama užkardyti laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų pabėgimą, įstatymų jiems neleistinių turėti daiktų patekimą ir šių vietų užpuolimą bei užtikrinti jose esančio turto apsaugą.

[...]

6. Laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų priežiūra – visuma organizacinių, inžinerinių ir techninių priemonių bei pareigūnų veiksmų, kuriais siekiama užtikrinti laisvės atėmimo vietose laikomų asmenų nuolatinę elgesio kontrolę.

7. Asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, priežiūrą sudaro:

7.1. asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, nuolatinę elgesio kontrolę jų buvimo vietose;

7.2. asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, patikrinimai ir skaičiuotės;

7.3. asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, įstatymų nustatyto suėmimo, arešto ir laisvės atėmimo bausmių vykdymo režimo reikalavimų pažeidimų užkardymas;

7.4. nuteistųjų, kuriems leista išvykti be sargybos arba be palydos bei asmenų, laikomų pusiaukelės namuose, elgesio kontrolė;

7.5. asmenų, laikomų laisvės atėmimo vietose, laisvės atėmimo vietų patalpų bei teritorijos apžiūros ir kratos;

[...]

8. Vykdamt laisvės atėmimo vietų apsaugą ir jose laikomų asmenų priežiūrą, Lietuvos Respublikos įstatymuose nustatytais pagrindais ir tvarka gali būti panaudoti šaunamieji ginklai, elektroimpulsiniai prietaisai, specialiosios priemonės ir tarnybiniai šunys.“

Teismų praktika

12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarime konstatuota:

„Visa teisės sistema turi būti grindžiama konstituciniu teisinės valstybės principu, kuris suponuoja ir nustatytos teisinės atsakomybės proporcingumą.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi asmens varžyti akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). [...]

Taigi įstatymu nustatant atsakomybę, taip pat jos įgyvendinimą, turi būti išlaikoma teisinga pusiausvyra tarp visuomenės ir asmens interesų, kad būtų išvengta nepagrįsto asmens teisių ribojimo. Remiantis šiuo principu įstatymais asmens teisės gali būti apribotos tik tiek, kiek yra būtina viešiesiems interesams ginti, tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas santykis. Šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios priemonės, kurios būtų pakankamos ir ribotų asmens teises ne daugiau negu yra būtina.“

13. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 19 d. nutartyje, priimtoje administracinėje byloje Nr. A-469-1052-07, konstatuota:

„Kaip jau ne kartą yra pažymėta administracinių teismų praktikoje, viešojo administravimo subjekto priimto administracinio akto teisėtumo klausimas turi būti sprendžiamas taikant įgalinimų ribų (*intra vires* / *ultra vires*) kriterijų. Viešojoje teisėje veikiančys įstatymo viršenybės ir teisinio apibrėžtumo principai lemia tai, kad visi viešojo administravimo subjektai turi tik tokius įgalinimus, kurie jiems yra suteikti konkrečiomis teisės aktų nuostatomis, plečiamas valdymo institucijų kompetencijos aiškinimas yra negalimas; administracinis aktas, priimtas viešojo administravimo (valstybės valdymo) subjektui viršijus savo įstatyminės kompetencijos ribas (*ultra vires*) yra besąlygiškai neteisėtas ir naikintinas [...].“

Tyrimo išvados

14. Pareiškėjas skunduose nurodė, kad Alytaus PN bausmę atlieka kamerų tipo patalpose ir skundžiamų įvykių laikotarpiu buvo laikomas kameroje Nr. [...]. Kameroje Nr. [...] neveikia prižiūrėtojų iškviatimo mygtukas, todėl pareigūnus galima išsikviesti tik beldžiant į duris. Pareiškėjas nurodo, kad dėl jam neaiškių priežasčių keletą kartų į kamerą buvo atėję ginkluoti, su tarnybiniu šunimi, VST pareigūnai, kurie naudojo fizinę jėgą, spardė, daužė per šoną.

15. Alytaus PN administracija Seimo kontrolieriui paaiškino, kad viešajai tvarkai užtikrinti bei užkirsti kelią galimiems neteisėtiems nuteistųjų veiksams Alytaus PN, kaip ir kitose Lietuvos

Respublikos įkalinimo įstaigose, patruliuoja Vidaus reikalų ministerijos pareigūnai. VST pareigūnai kratų Alytaus pataisos namuose nedarė ir kratose nedalyvavo.

Seimo kontrolieriui pateiktame vaizdo įrašė užfiksuota, kaip VST pareigūnai vaikšto po kamerų tipo patalpų sektorių, užėina į kai kurias kameras, kameroje būna apie 2–5 minutes.

Alytaus PN administracija Seimo kontrolieriui nepateikė jokios informacijos, kad Pareiškėjo nurodytu laiku kamerų tipo patalpose būtų kilę kokių nors neramumų, konfliktinių situacijų, riaušių ar panašiai. Administracija tik nurodė, kad VST pareigūnai jokių kratų neatlikinėjo ir kratų atlikimo nestebėjo, todėl kyla abejonių dėl VST pareigūnų patruliavimo kamerų tipo patalpose pagrįstumo ir šių pareigūnų veiklos būnant kamerų tipo patalpų viduje.

16. Bausmių vykdymo kodekso 112 straipsnyje reglamentuota, kad pataisos įstaigų režimas – tai diferencijuotų laisvės atėmimo bausmės vykdymo sąlygų ir šią bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio taisyklių visuma. Pagrindiniai pataisos įstaigų režimo reikalavimai yra šie: būtinas nuteistųjų izoliavimas ir nuolatinė jų priežiūra; reikalavimas nuteistiesiems tiksliai ir nenukrypstamai atlikti savo pareigas; skirtingų laikymo sąlygų sudarymas atsižvelgiant į nuteistojo padaryto nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, nuteistojo asmenybę ir elgesį bausmės atlikimo metu.

Pagal Bausmių vykdymo kodekso 113 straipsnį, viena iš pataisos įstaigų režimo užtikrinimo priemonių yra pataisos įstaigų apsauga. Šio kodekso 114 straipsnyje numatyta, kad pataisos įstaigų ir jose laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų apsaugą vykdo pataisos įstaigų pareigūnai. Jeigu pataisos įstaigoje susidaro ypatinga situacija (nuteistųjų riaušių, grupinio pasipriešinimo pataisos įstaigos administracijai ar neteisėtų grupinių veiksmų, šiurkščiai pažeidžiančių pataisos įstaigos vidaus tvarką, įkaitų grobimo atvejais), tvarkai įstaigoje atkurti ir visuomenės saugumui užtikrinti gali būti pasitelkti Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnai, taip pat Viešojo saugumo tarnybos ir policijos pareigūnai teisingumo ir vidaus reikalų ministrų nustatyta tvarka (šios pažymos 8 punktas).

Viešojo saugumo tarnybos prie Vidaus reikalų ministerijos ir Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010-09-16 „Susitarime dėl bendradarbiavimo“ numatyta, kad Viešojo saugumo tarnyba teisės aktų nustatyta tvarka, Kalėjimų departamento prašymu, sustiprina laisvės atėmimo vietų pajėgas ir padeda atlikti pavestas funkcijas vykdant bendras tikslines ir prevencinio pobūdžio priemones (operacija); ypatingos situacijos atvejais užkerta kelią veiksams, keliantiems pavojų žmonių sveikatai ar gyvybei, turtui (šios pažymos 6 punktas).

17. Kaip galima spręsti pagal šios pažymos 16 punkte išdėstytą teisinį reglamentavimą, pataisos namų administracija turi teisę imtis atitinkamų režimo užtikrinimo priemonių, kad būtų užtikrinta pataisos įstaigų ir jose laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų apsauga. **Ypatingu situacijų, kurių sąrašas yra baigtinis, atvejais, t. y., nuteistųjų riaušių, grupinio pasipriešinimo pataisos įstaigos administracijai ar neteisėtų grupinių veiksmų, šiurkščiai pažeidžiančių pataisos įstaigos vidaus tvarką, įkaitų grobimo atvejais, pataisos įstaigų administracijos gali pasitelkti ir Viešojo saugumo tarnybos pareigūnus.**

Atkreiptinas dėmesys, jog Alytaus PN administracija nepateikė jokios informacijos, kad laikotarpiu nuo 2018-08-13 iki 2018-09-13 įstaigoje būtų susidariusi ypatinga situacija, nepateikė ir jokios informacijos, kad šiuo laikotarpiu kameroje Nr. [...] būtų kilęs nuteistųjų pasipriešinimas pareigūnams ar būtų padarytas šiurkštus vidaus tvarkos taisyklių pažeidimas, tačiau VST pareigūnai buvo vedami ir įleidžiami į kameras, kuriose neaišku ką veikdavo apie 5 minutes.

Alytaus PN atsakyme į Pareiškėjo skundą nurodyta, kad „pareigūnai patruliuodami kartu su Viešojo saugumo pareigūnais nenurodė, į kurias kameras reikia užėiti. Buvo užėita į tas kameras, kuriose girdėjosi triukšmas.“ Koks triukšmas sklido iš kamerų, Alytaus PN administracija nepaaiškino. Pažymėtina, kad, sprendžiant pagal 2018-09-03 vaizdo įrašą, VST pareigūnai buvo vedami į konkrečias kameras, taip pat atkreiptinas dėmesys, kad po VST pareigūnų apsilankymo

Pareiškėjo kameroje jam buvo konstatuotas [duomenys neskelbiami] (pažymos 4.6 punktas).

18. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi asmens varžyti akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti (šios pažymos 12 punktas).

Administravimo subjektų įsikišimas į asmens gyvenimą ir tam tikrų prievartos priemonių taikymas šio proceso metu yra ribojamas ir varžomas. Proporcingumo principas reiškia, kad administracinės priemonės negali būti griežtesnės nei būtina norimam tikslui pasiekti.

Tačiau įvertinus Pareiškėjo skundo tyrimo metu nustatytas aplinkybes ir dokumentinę bei vaizdo medžiagą, kyla pagrįstų abejonių, ar VST pareigūnų užėjimas į kamerų vidų, galimai fizinės jėgos, tarnybinių šunų demonstravimas nuteistiesiems, buvo proporcinga priemonė užtikrinant vidaus tvarką, kai netgi nėra užfiksuota, ar ji buvo pažeista.

Atkreiptinas dėmesys, kad Alytaus pataisos namuose patruliuojančių VST pareigūnų vedimas į kameras, kuriose nebuvo kilusi jokia ypatinga situacija, neatitinka ir Bausmių vykdymo kodekso 114 straipsnyje numatytų atvejų, kuriais galima pasitelkti šiuos pareigūnus.

19. Įvertinus nustatytas aplinkybes, darytina išvada, kad Alytaus PN pareigūnų veiksmai, kai nesilaikant Bausmių vykdymo kodekso 114 straipsnyje numatytų pagrindų VST pareigūnai buvo vedami į konkrečias kameras su tikslu pademonstruoti nuteistiesiems fizinę jėgą arba galimai užkardyti galbūt ateityje busiančius padarytus vidaus tvarkos taisyklių pažeidimus, negali būti laikomi proporcingais bausmių vykdymo tikslams pasiekti, ir Pareiškėjo skundas pripažįstamas pagrįstu.

20. Kartu atkreiptinas dėmesys į tai, kad, vadovaujantis Bausmių vykdymo kodekso 114 straipsnio 1 dalies nuostatomis, pataisos įstaigų ir jose laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų apsaugą vykdo pataisos įstaigų pareigūnai. Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto 2 straipsnyje numatyta, kad **pataisos pareigūnas** – šiame statute nustatyta tvarka į pataisos pareigūno pareigas priimtas statutinis valstybės tarnautojas, atliekantis įstatymuose nustatytas funkcijas, kuriomis užtikrinamas Kalėjimų departamentui ar jam pavaldžiai įstaigai įstatymuose nustatytų uždavinių ir funkcijų įgyvendinimas. Pagal minėto statuto 12, 13 straipsnio nuostatas, pareigūnu gali būti skiriamas tik specialią atranką praėjęs ir baigęs profesinio mokymo programą pataisos pareigūnų švietimo įstaigoje asmuo.

Taigi, įvertinus teisinį reglamentavimą darytina išvada, kad tik Kalėjimų departamento skiriami pareigūnai yra įgaliojami prižiūrėti nuteistuosius ir suimtuosius, užtikrinti jų apsaugą.

Tačiau, nepaisant Bausmių vykdymo kodekso ir Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto nuostatų, Viešojo saugumo tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos ir Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2010-09-16 pasirašė „Susitarimą dėl bendradarbiavimo“ (pažymos 6 punktas), kuriuo dalis tik Kalėjimo departamento pareigūnams priskirtų funkcijų buvo perduotos VST pareigūnams, t. y., šio susitarimo 5.1.1 punkte numatyta, kad Viešojo saugumo tarnyba teisės aktų nustatyta, tvarka Kalėjimų departamento prašymu, sustiprina laisvės atėmimo vietų pajėgas ir padeda atlikti pavestas funkcijas vykdant bendras tikslines ir prevencinio pobūdžio priemones, nors pagal Viešojo saugumo tarnybos įstatymo 3 straipsnį – VST paskirtis - atkurti ir (ar) užtikrinti viešąją tvarką ypatingų ir ekstremaliųjų situacijų atvejais.

21. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ne kartą yra konstatavęs, kad viešojo administravimo subjekto priimto administracinio akto teisėtumo klausimas turi būti sprendžiamas taikant įgalinimų ribų (*intra vires / ultra vires*) kriterijų. Viešojoje teisėje veikiantys įstatymo viršenybės ir teisinio apibrėžtumo principai lemia tai, kad visi viešojo administravimo subjektai turi

tik tokius įgalinimus, kurie jiems yra suteikti konkrečiomis teisės aktų nuostatomis, plečiamas valdymo institucijų kompetencijos aiškinimas yra negalimas; administracinis aktas, priimtas viešojo administravimo (valstybės valdymo) subjektui viršijus savo įstatyminės kompetencijos ribas (*ultra vires*) yra besąlygiškai neteisėtas ir naikintinas.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. gegužės 6 d. nutartyje, priimtoje administracinėje byloje Nr. A-556-677/2010, taip pat konstatuota, kad viešojo administravimo subjektas turi teisę veikti tik tiek, kiek tai leidžia teisės aktai. Tai bendrasis viešosios teisės principas.

22. Įvertinus išdėstytas aplinkybes, siūlytina Lietuvos Respublikos teisingumo ministrai ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministrai įvertinti Viešojo saugumo tarnybos ir Kalėjimų departamento 2010-09-16 pasirašyto „Susitarimo dėl bendradarbiavimo“ dalies dėl Kalėjimų departamento pareigūnams priklausančių vykdyti funkcijų delegavimo VST pareigūnams teisėtumą ir atitikimą teisės aktų nuostatomis.

SEIMO KONTROLIERIAUS SPRENDIMAI

23. Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 22 straipsnio 1 dalies 1 punktu, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius nusprendžia X skundą dėl Alytaus pataisos namų pareigūnų veiksmų (neveikimo), susijusių su saugių laikymo sąlygų sudarymu, pripažinti pagrįstu.

SEIMO KONTROLIERIAUS REKOMENDACIJOS

24. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 17 punktu, Alytaus pataisos namų direktoriui rekomenduoja imtis priemonių, kad užtikrinant pataisos įstaigų ir jose laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų apsaugą būtų paisoma ir proporcingumo principo.

25. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierius, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 19 straipsnio 1 dalies 8 punktu, rekomenduoja Lietuvos Respublikos teisingumo ministrai ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministrai įvertinti šioje pažymoje nurodytas aplinkybes dėl Viešojo saugumo tarnybos ir Kalėjimų departamento 2010-09-16 pasirašyto „Susitarimo dėl bendradarbiavimo“ dalies dėl Kalėjimų departamento pareigūnams priklausančių vykdyti funkcijų delegavimo VST pareigūnams teisėtumą ir atitikimą teisės aktų nuostatomis.

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo 20 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad informacija apie siūlymų (rekomendacijų) išnagrinėjimą Seimo kontrolieriui turi būti pateikiama nedelsiant priėmus sprendimus dėl priemonių, kurių bus imamasi, atsižvelgiant į Seimo kontrolieriaus siūlymą (rekomendaciją), bet ne vėliau kaip per 30 dienų nuo siūlymo (rekomendacijos) gavimo dienos.

Seimo kontrolierius

Augustinas Normantas